

УДК 1:37.017 (477)

ОСВІТА ЯК ЦІННІСНИЙ ЧИННИК У ФОРМУВАННІ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА

Ю.В. Заблоцька, аспірант кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики Національного
педагогічного університету ім.М.П. Драгоманова

На основі аналізу основних тенденцій розвитку вищої школи України та матеріалів власного соціологічного дослідження розглянуто місце і роль вищої освіти в життєвих стратегіях сучасного українського студентства. Доведено, що за умов загальної соціально-економічної невизначеності вища освіта зберігає свою цінність і значення у якості важливої соціальної інституції, яка покликана формувати різноманітні особистісні компетенції, духовні запиту, готує до успішної діяльності в умовах змін, ризику та інновацій. Для того, щоб вища школа відповідала таким очікуванням, їй необхідно боротися за інтелектуальне лідерство, орієнтуватися на випереджаючі стратегії розвитку, на інтелектуальну економіку.

Ключові слова: освіта, студентство, життєві стратегії, система цінностей.

Особливості сучасного етапу цивілізаційного розвитку людства: глобалізація, інтеграційні процеси, інформатизація суспільства і всіх його інститутів, які змінюють статус освіти для держави й кожної людини, формують нові вимоги до освітньої сфери та рівня освіченості людини, впливають на характер і закономірності розвитку сфери освіти, поглиблюють різницю між поняттями «педагогіка» й «освіта». Розвиток педагогіки відбувається в межах її «вічного» предмета – виховання людини. За сучасних умов вкрай важливо зберігати і розвивати на суспільному рівні розуміння цінності освіти, її ключового значення для розгортання і розквіту особистості. Отримання освіти, особливо вищої, займає значуще місце у життєвих планах українського студентства, воно є синонімом готовності до власного самостійного життя, отримання професії та руху до життєвого успіху у різних його тлумаченнях. Дослідження вищої освіти та її ролі в життєвих стратегіях українського студентства дозволяє зрозуміти, якою мірою узгоджується суспільне розуміння значущості науки та вищої школи зі статусом відповідних інституцій у життєвих планах молоді, наскільки адекватно студенти усвідомлюють реалії життя і своєї майбутньої професії.

Метою пропонованої статті є розгляд освіти як ціннісного утворення в системі чинників, що формують життєву стратегію особистості.

У сучасній українській науці відповідною проблематикою займалася низка відомих вчених, зокрема таких, як В. Андрущенко, В. Бакіров, В. Вашкевич, І. Зязюн, С. Клепко, В. Кремень, М. Култаєва, В. Кушерець, М. Михальченко, Л. Панченко, М. Попович, І. Радіонова, Н. Скотна та ін. Істотне значення мають праці зарубіжних авторів, присвячені дослідженню різних аспектів освіти. Серед них Р. Будон, П. Бурд'юо, Дж. Беллентайн, Г. Гарднер, П. Карстанье, Дж. Коулмен, Ф. Г. Кумбс, К. Мангайм, У. Сьюелл, Т. Парсонс, Д. Фитерман, П. Фрейре та ін.

В процесі роботи нами було здійснено соціологічне дослідження – опитування студентів – стосовно їх ставлення до освіти, навчання, визначення життєвих настанов та перспектив. Отримані результати надають змогу використовувати результати дослідження, формувати пропозиції та надавати рекомендації [1].

В межах нашого дослідження важливого значення набуває розуміння того, що стратегія розвитку освітньої галузі (зокрема, вищої освіти) тісно пов'язана із стратегіями життєтворчості молоді, що робить ці далекосяжні уявлення (моделі) взаємозалежними. Таке розуміння стратегієтворчості відповідає загальному розумінню соціальної сутності стратегії у її дотичності до будь-яких масштабів.

Життєві стратегії особистості є комплексним феноменом і пов'язані з категоріями, що характеризують життя людини в цілому і її поведінку. Життєва стратегія – це спосіб організації людиною власного життя, здатність до приведення життєвих умов у відповідність з власними цінностями й індивідуальною своєрідністю.

Життєва стратегія виконує роль паттерну, або плану, в рамках якого артикулюються та інтегруються у певне узгоджене ціле елементи: головні цілі людини, розуміння засобів (ресурсів) та часових вимірів щодо досягнення проміжних та докорінних цілей тощо. Вірно подана (створена, змодельована) стратегія дозволяє упорядковувати та розподіляти завжди певною мірою обмежені ресурси (людини, організації, території, країни) максимально ефективно і єдино вірним способом на основі внутрішньої компетентності, передбачення змін у зовнішньому середовищі й урахування несприятливих факторів.

Як відомо, ділова стратегія (в цій сфері стратегічні операції та ігри є нагальною необхідністю) містить перш за все бажані цілі або завдання. Саме вони визначають, які результати та коли мають бути досягнуті, але практично нічого не кажуть про те, як саме будуть отримані планові результати [2, с.23].

В стратегіях життєтворення оце «як саме» – це використання життєвого досвіду, це – знання, компетенції, освіта в цілому. Цінність «стратегічної мапи» власного життя, як і цінність стратегічного мислення, впливає із принципової здатності об'єктивно та наочно уявляти сутність себе і своє життя у якості об'єкту планування і рефлексії, так само і у рівні соціального (а також емоційного) інтелекту – у здатності (спроможності) фокусувати мислення на соціальному контексті, на намірах і діях людей, на відносинах довіри, співпраці та ін.

Стратегічні мапи (або рамки – зазвичай у фрагментованому, несистемному вигляді) допомагають людям здійснити «картографування» власної стратегії, таким чином даючи поштовх для початку процесу «балансування» між міркуванням (роздумами) та дією, що, у свою чергу, слугує рушійною силою для генерації нових, інших альтернатив та можливостей [3, с.354–355].

У широкому розумінні освіта (разом із вихованням) є соціальною стратегією самовідтворення – усвідомлення, збереження та трансляції найбільш значущих соціальних цінностей, типів поведінки, форм діяльності тощо. В межах такої соціальної стратегії можна виокремити близькі та довготривалі цілі, засоби (методи, шляхи) досягнення, певні суб'єкт-об'єктні відносини, ті чи інші контекстні параметри. Така соціальна стратегія незалежно від того, чи є вона добре усвідомленою, чи непрямую, втілюється в соціальних типах особистості, які, у свою чергу, формують і реалізують власні життєві стратегії.

В рамках нашого опитування 32% опитаних студентів на питання щодо тривалості планів на майбутнє відповіли, що планують своє життя на кілька років вперед. 32,5% респондентів мають плани на кілька місяців наперед. 19,3% ніяк не планують своє життя взагалі. Ще для 16,2% виявилось важко відповісти на таке запитання.

Що стосується поглядів на професійний вибір, то лише 9,9% студентів вважає, що професія обирається один раз та залишається незмінною все життя. Ще 45,6% вважають так само із уточненням, що

треба постійно удосконалюватися. Значна частина опитаних – 32,6%, згодні з тим, що вибір професійної діяльності залежить від конкретної економічної ситуації та готові за необхідності змінити професію.

Тут можна побачити і серйозне ставлення до професійного вибору, традиціоналізм поглядів, та й таку точку зору, що відповідає динамізму сучасної професійної сфери, нагальній потребі в постійному оновленні знань.

Розподіл респондентів за відповідями на питання щодо характеру майбутньої діяльності показав, що найбільше респонденти схильні пов'язувати своє майбутнє з роботою за спеціальністю – 29,7%, замислюються над створенням власного бізнесу – 26,3%. 15,5% після отримання освіти планують займатися викладацькою діяльністю.

10,9% опитаних студентів планує присвятити себе адміністративно-управлінській діяльності. Ще 7,9% – займатися політичною, громадською діяльністю. Лише 3,8% вважають, що будуть займатися науково-дослідною роботою (що не є дивним, адже державні асигнування на розвиток науки щорічно скорочуються у рази).

Досить велика кількість респондентів -11,6% взагалі наразі не має чітких планів. А ще 7,6% опитаних зазначили, що їм байдуже, чим займатися після закінчення ВНЗ, аби отримувати високий заробіток.

У найбільш загальному вигляді освіта – складова соціального механізму виживання людства, тому аксіологічною цінністю освіти, як слушно зазначає В.Молодиченко, є «створення людини», здатної жити сьогодні, але ще й такої, що активно формує майбутнє, є дієвим агентом змін, інновацій. Молода людина під час навчання та виховання має досягнути розуміння, що сенс життя – у виявленні і реалізації здібностей через продуктивну креативну діяльність.

Водночас особистість є активним учасником формування власного життєвого проекту. Слушною є думка, що прийняття умов не означає підпорядкування їм в усьому. Основною детермінантною освіти особистості є «Я-ідеал». Власне, більш чи менш успішний рух суб'єкта від наявного «Я-ідеалу» до бажаного «Я-ідеалу» і складає саму сутність особистості. Лише таким чином суб'єкт впорядковує, співставляє, інтегрує, субординує – утворює надскладну систему «образ-себе-в-бутті» – власну Особистість [4, с. С.43].

Отже, освіта виступає одним з ключових чинників узгодження особистих стратегій і смислів із соціально бажаними. Елементами стратегії зазвичай виступають цілі (короткотермінові чи довготривалі), обґрунтування засобів, уявлення про бажані умови існування, коло спілкування та ін.

На наш погляд, життєва стратегія своїм осердям має певну систему цінностей, як поширених у суспільстві, так і суто особистісних, а власне життєва стратегія може бути інтерпретована як система засобів і життєвий план затвердження цих цінностей, їх відстоювання та подальшу передачу наступним поколінням – як в межах сім'ї, так і на рівні суспільного служіння, у колі колег по роботі тощо.

Сутністю і вищою метою освіти є позитивні зміни в досвіді (способі мислення) та поведінці (способі життя) людини (учня, студента, – але також і вчителя, викладача) . Освіта поєднує навчання й виховання, які забезпечують готовність особистості розглянути, вивчити, порівняти різні професії, життєві ролі та сценарії, а також відповідні соціальні ідентичності, отримати необхідні знання та навички виконання цих ролей, реалізації цих сценаріїв. Здобуваючи освіту, індивід засвоює систему існуючих цінностей і виробляє власну, яка утворює осердя його Я-концепції, підґрунтя для формування власної життєвої стратегії, що якнайповніше відповідає його інтересам і суспільним очікуванням.

В процесі нашого опитування студентам було задане питання про те, що, на їх погляд, найбільш сприяє життєвому успіху. Респондентам потрібно було обрати не більше трьох найважливіших на їх думку факторів.

Опитування показало, що найбільш сприяє життєвому успіху, на думку студентів, власний інтелект та здібності 72,8%. Важливими також студентам вбачаються професіоналізм та ділові якості (47%), ділова хвацькість та прагматизм (36,8%) і вміння використовувати будь-які засоби для досягнення цілей (32,8%). Однаковою мірою, на думку студентів, можуть сприяти життєвому успіху впливові друзі, родичі – 21,5% і щасливий випадок – 21,5%. 18,9% респондентів оцінюють важливість для успіху наявного стартового капіталу. Тільки 3,7% зазначили, що зовнішність більш за все сприятиме життєвому успіху.

Як ми бачимо, вища освіта лише певною мірою здатна виконувати роль засадничої інституції у вихованні відповідальності та моральності.

Але усе ж вона все одно мусить розкривати перед молодою людиною горизонт життя, давати уявлення про можливе і належне, про вірогідний масштаб життєвих здобутків і звершень, про ціну останніх, про філософію ставлення до людей, до самого себе тощо. Світоглядний життєтворчий статус освіти потребує відповідної її репрезентації студентству на рівні відповідних курсів філософії, культурології, життєтворчості тощо. Йдеться, звісно, не тільки про спеціальності педагогічні чи гуманітарні, а про весь спектр професій, яким навчають у вишах, адже адекватність чи хибність розуміння сутності власної освіти серйозно впливає на те, у якій конфігурації і у якому контексті освіта фігуруватиме у життєвих планах українського студентства.

Сьогодні Україна поступово інтегрується до глобального розподілу праці, багато в чому реалізуючи варіант «навздогінної модернізації», обтяженої багатьма кризовими явищами. В той самий час така модель розвитку не є фатальною. Існує можливість «перескакування» через певні стадії розвитку – до так званої «інтелектуальної економіки». Звісно, будь яка економіка споконвічно містила у собі якийсь компонент інтелектуальності, хоча б вкрай примітивний. Але інтелектуальна економіка – це особливе господарство, де основним джерелом економічного багатства є не природа, не труд і не капітал, а творчість, що тлумачиться як орієнтація на вироблення нестандартизованого унікального продукту – на відміну від рутинної праці. Відповідно система переважно матеріальних цінностей поступається місцем цінностям надматеріальним, особистісним, де та ж творчість і можливості самовираження і самоствердження домінують над міркуваннями формального, «садового» престижу, грошовим вимірюванням «успіху» тощо.

Ми цілком погоджуємося із позицією О. Неклесси, який вважає мірою інтелектуальності економіки саме наявність працівника, наділеного спроможністю формувати власний проект життя – принаймні, від вибору професії із певним набором компетенцій, набуттям повноцінного досвіду та пошуком можливостей якнайповнішої реалізації себе в межах обраної сфери [5, с.293, 402].

Серед основних викликів у напрямку інтелектуальної економіки щодо розвитку освіти слід виокремити надзвичайно швидке оновлення технологій – в тому числі технологій соціальних. З'являються нові засоби праці, процеси, матеріали, правила та стандарти соціальної взаємодії.

Зростання економіки диктує таку систему освіти, яка могла б готувати людей до життя в умовах цих змін. Осердям сучасної університетської освіти повинні стати такі компетенції, які не можуть застаріти. Натомість, освітня система заради отримання додаткових прибутків зацікавлена у тому, щоб знання згодом старішали, а випускники змушені були знов звертатися до вишів з метою підвищення кваліфікації, перепідготовки – і платити за це [6, с.165]. Серед знань, що не старітимуть протягом життя, на першому місці – творче мислення, інтелектуальні стратегії підходу до складних проблем та пошуків шляхів їх вирішення. Адже саме розумність – попри усю «очевидність» та постійну затребуваність далеко не є результатом навчання. Виявлення і всебічний розвиток інтелекту не є завданням ані середньої ланки освіти, ані вищої. Це ж стосується психологічної освіти, учень та студент не володіють елементарним інструментарієм самопізнання, не мають уявлень про складові та закономірності функціонування емоційного та соціального інтелектів.

В той самий час вже є аксіомою наступне твердження: люди, які досягають успіху в постмодерному світі, мають такі чотири низки основних умінь: 1) Абстрагування – здатність виявляти взірці і значення. 2) Системне мислення – вміння бачити відношення між явищами. 3) Експериментування – здатність знаходити власний шлях за допомогою тривалого навчання. 4) Вміння співпрацювати з іншими [7, с.166].

Вища освіта мусить готувати фахівця до нових вимірів відкритості, до того, що колишні межі приватного і публічного не тільки піддаються сумніву, а й беззастережно руйнуються. Переорієнтація освіти з академічних досягнень на особистість викликає необхідність врахування закономірностей навчання і розвитку індивіда, перебігу інноваційних процесів, а також адекватних принципів організації навчально-виховного середовища, які впливають з нової методології освіти і найбільш повно втілюються в навчальних закладах нового типу [8, с.70, 81, 82].

Сьогодні вимоги до компетентності службовця передбачають вже такі додаткові якості, як уміння працювати в команді, комунікативність, гнучкість в рішенні нових завдань тощо. Показовим є те, що опитані нами студенти серед 26 пропонованих альтернатив (які якості вони вважають найбільш важливими для майбутньої діяльності) високо оцінили саме вміння творчо підходити до справи, рішучість, готовність до ризику. Найнеобхіднішими, на думку студентів, виявилися наступні:

- Рішучість та готовність до ризику (60,1%)
- Впевненість у собі (40,5%)
- Освіченість, професіоналізм (37,8%)
- Відповідальність (37,7%)
- Здатність бути лідером (33,7%)
- Творчий підхід до справи (31,3%)
- Працьовитість (30,2%)

Таким чином, можна констатувати, що попри усі кризові явища, вітчизняна система освіти зберігає певний потенціал для того, щоб розвиватися в напрямку інновативності та виступати у якості дієвого чинника подолання загального занепаду країни. З одного боку, перехід до інформаційного суспільства зумовлює підвищені вимоги до комунікативних та інформаційних компетенцій майбутніх фахівців, до зростання професійної мобільності працівників, підвищення ролі людського капіталу.

Вища освіта залишається значущим елементом життєвої кар'єри українських громадян, зокрема, студентства. За сучасних умов її сприйняття і зміст збагачується новими вимірами і аспектами особистісного характеру. Життєві стратегії сучасних студентів формуються під впливом як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. Найбільше вплив на них в умовах трансформації українського суспільства мають професійно-освітній та соціально-трудоий чинники.

Примітки та література

1. Дослідження було проведено у жовтні-квітні 2015-2016рр. Опитування проводилося серед студентів очної форми навчання перших і четвертих курсів 35 різних факультетів. Були опитані студенти юридичних, економічних, гуманітарних, соціальних, педагогічних і технічних спеціальностей. Опитування було проведено в 16-ти вищих навчальних закладах: 8 ВНЗ – Центрального, 4 – Південного, 3 – Західного і 1 – Східного макрорегіонів України. Опитування проводилося згідно з випадковою вибіркою, було опитано 2212 респондентів шляхом анкетування. Статистична похибка не перевищує 2,8%.

2. Минцберг Г. Стратегический процесс / Г.Минцберг, Дж.Б.Куинн, С.Гошал; пер. с англ. – СПб.: Питер, 2001. – 684 с.

3. Каммингс С. Реконструкция стратегии / Стивен Каммингс; пер. с англ. – Х.: Изд-во Гуманитарный центр, 2010. – 560 с.

4. Подмазин С.И. Личностно-ориентированное образование: Социально-философское исследование / С.И. Подмазин. – Запорожье: Просвіта, 2004. – 246 с.

5. Неклесса А.И. Глобальное сообщество: Картография постсовременного мира / Рук. Проекта, сост. И отв. Ред. А.И.Неклесса; Ред. Совет: А.И.Неклесса, Э.В.Сайко, И.Г.Яковенко. – М.: Вост. Лит., 2002. – 463 с.

6. Конкуренции – да, рынку – нет. Интервью с профессором Фридрихом Гетманном // Логос. – 2013. – №1 (91). – С.144–167.

7. Столл Л. Нова парадигма навчання / Луїза Столл, Дін Фінк; пер. з англ. – К.: Акта, 2005. – 276 с.

8. Скубашевська О. Філософія інноваційного розвитку освіти інформаційного суспільства (світоглядно-філософський аналіз): монографія / Ольга Скубашевська. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – 315 с.

ОБРАЗОВАНИЕ КАК ЦЕННОСТНЫЙ ФАКТОР В ФОРМИРОВАНИИ ЖИЗНЕННЫХ СТРАТЕГИЙ УКРАИНСКОГО СТУДЕНЧЕСТВА

Ю.В. Заблоцкая

На основе анализа основных тенденций развития высшей школы Украины и привлечения материалов собственного социологического исследования рассмотрены место и роль высшего образования в жизненных стратегиях современного украинского студенчества.

Доказано, что в условиях общей социально-экономической неопределенности высшее образование сохраняет свою ценность и значение в качестве важного социального института, призванного формировать разнообразные личностные компетенции, духовные запросы, готовить к успешной деятельности в условиях изменений, риска и инноваций. Для того, чтобы высшая школа отвечала ожиданиям студенчества, ей необходимо бороться за интеллектуальное лидерство, ориентироваться на опережающие стратегии развития, интеллектуальную экономику.

Ключевые слова: образование, система ценностей, студенчество, жизненные стратегии.

EDUCATION AS A VALUE FACTOR IN UKRAINIAN STUDENTS' LIFE STRATEGIES FORMATION

J.V. Zablotska

The place and role of higher education in the modern Ukrainian students' life strategies were studied with the original sociological survey materials and also based on the analysis of the main development trends in Ukrainian higher education. Life strategies are defined as a complex phenomenon associated with the key categories that characterize human life in general and their social behavior. Life strategy – a way of organizing the person's own life, the ability to bring living conditions in line with their own values and individual uniqueness. Life strategy serves

as a pattern (or plan), in which elements are articulated and integrated into a certain coherent unity: the main purposes of human, understanding (reasoning) of means (resources) and timeframe to achieve the intermediate and final goals, etc.

It is proved that under the conditions of the general socio-economic uncertainty, higher education retains its value and significance as an important social institution designed to form a variety of personal competence, spiritual needs, to prepare for success in the face of change, risk and innovation. In order for the higher education institution to meet the expectations of high school students, it is necessary to fight for intellectual leadership, focus on the forward-looking development strategy and intellectual economy.

Key words: education, value system, students, life strategies.